

GOMBOS Péter

*Magyar Agrár- és Élettudományi
Egyetem Neveléstudományi Intézet*

ORCID: 0000-0002-8172-0557

gombos.peter@uni-mate.hu

**Olvasó- és
identitáskeresés
a magyar könyvtárakban**
***Tóth Máté: A könyvtárak
társadalmi szerepei empirikus
kutatási adatok tükrében***
recenzió

Kulcsszavak: könyvtár, Tóth Máté, olvasásfelmérés

A magyarországi olvasáskutatásban lezajlóban van egyfajta generációváltás. Szerencsére a hazai vizsgálatokat elindító „első” – Gereben Ferenc és Nagy Attila nevét mindenképpen le kell írunk – is aktívak még, de az olvasásszociológia területén Péterfi Rita, majd Tóth Máté kutatásai, írásai jelezték: volt, van, aki átvegye a stafétát. A legutóbbi magyar, reprezentatív olvasáskutatáshoz a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár készítetett el egy országos, reprezentatív mérést, ezt a szakirodalomban, a konferenciákon is gyakran „Tóth Máté-féle kutatásként” emlegetik, hiszen ő volt a szakmai vezetője a vizsgálatnak. Ez a felmérés rengeteg adatot szolgáltatott a szakembereknek, valójában még mindig van benne feldolgozandó információ.

Tóth Máté új könyve is elsősorban ezekkel az eredményekkel dolgozik, bár korántsem csak ezekkel. Ahogy az első fejezetben jelzi a szerző, a fentiekén kívül használt nemzetközi adatokat (lásd az ALMPUB projektet), az OSZK korábbi méréseit, illetve a Kulturális Statisztika számait.

A kötet elején találunk egy viszonylag bőszes szakirodalmi áttekintést, majd statisztikai adatokat – de természetesen nem emiatt értékes, érdekes ez a kiadvány. A továbbiakban a szerző minden fejezetben egy-egy témát jár körül, és a kutatási eredmények alapján fogalmaz meg következtetéseket, tanulságokat. A továbbiakban a valamilyen szempontból különösen fontos, érdekes tények, állítások közül mutatunk be néhányat a könyvből, törekedve egyfajta tematikus koherenciára is – amit Tóth Máténál is tapasztalhatunk.

A könyvtár világa szívesen él számokkal, statisztikákkal, az éppen aktuális kultúrpolitikai vezetés számára a szakemberek sokszor görcsösen igyekeznek igazolni létjogosultságukat, „hasznukat”. Ennek egyik eszköze az, hogy jelzik: a bibliotékák nem üresek, a beiratkozottak száma nem csökken jelentősen. (Erről lentebb lesz még szó.) Tóth Máté igyekezett a számok mögé tekinteni, és az elmúlt évtizedek tendenciái kapcsán olyan tényeket behozni, amelyek árnyaltabbá teszik az összképet.

Keveset beszélünk például arról, hogy 1990 és 2005 között majdnem megnégyszereződött (!) a főiskolára/egyetemre járók száma Magyarországon. Márpedig ez a növekedés természetesen komoly hatással volt a könyvtári statisztikákra is, hiszen az iskolázottság és az olvasási kedv között éppúgy szoros összefüggés van, mint az iskolázottság és a könyvtárba járás között. Ha csak ezt néznénk, évekig dinamikus növekedést várhattunk volna – de ez éppúgy nem történt meg, ahogy a hallgatói létszám csökkenésével az ellenkező folyamat sem indult el.

Ahol ma tartunk: nagyjából minden ötödik magyar vesz igénybe könyvtári szolgáltatásokat, 15%-ra tehető az olvasójeggyel rendelkezők aránya. Érdekes változás: míg korábban a könyvtárat a városi középosztály intézményének tartották, a 2019-es felmérés már nem igazolta ezt. Ahogy azt Tóth is írja, a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer elindulásával korábban nem látott források, fejlesztések jelentek meg a kistelepüléseken – látható eredménnyel. És erről megint indokolatlanul kevés szó esik, pedig a KSzR nyilvánvalóan sikertörténet ilyen szempontból.

Magyarország regionális különbségei több területen jól mérhetőek, nincs ez másképp az olvasás-könyvtár tematikánál sem. Különösebben magyarázni sem kell, miért van jóval kevesebb olvasó a szegényebb (alacsonyabb GDP-jű) térségekben, talán izgalmasabbak azok az adatok, amelyeket más országokkal összehasonlítva közöl a szerző. Eszerint „Kelet-Magyarországon alig interneteznek többen, mint az Európai Unióban sereghajtó Bulgáriában, míg a közép-magyarországi régió az EU-27 országainál is előbbre jár e tekintetben.” (119. o.).

S ha már internetezés: fontos észrevétel, hogy a magyar családokban a magas iskolázottságú szülők gyerekei között vannak a legtöbben, akik nem interneteznek. Bár az okokról nem kapunk részletes magyarázatot, véleményünk szerint is a tudatos nethasználásra nevelés, szoktatás lehet a legfőbb ok.

Hazánkban a lakosság könyvbeszerzésének fő forrása a vásárlás (2019-ben közel 29%), ez után következnek az ajándékba kapott kötetek (19%), majd az otthoni/családi könyvtár (17%), aztán a baráti kölcsönzés (15%) és csak ezután a könyvtár (6%) mint beszerzési hely.

Érdekes, hogy az elmúlt évtizedekben jól látható mértékben csökkent a házi könyvtárak mérete. Míg 1978-ban a megkérdezettek 40, 1996-ban már 60%-a mondta azt, hogy 100 kötetnél több van otthon, 2019-re viszont ez az arány alig több mint 25%-ra csökkent. Mindamellet a magyar háztartások majdnem háromnegyede kevesebb mint 100 könyvvel rendelkezik, a gyerekes családok öt százalékánál pedig nincs egyetlen kötet sem...

Bár korábban is olvashattuk már ezt, Tóth Máté adatokra hivatkozva fogalmazza meg: „a könyvtári kölcsönzés, a könyvvásárlás és a házi könyvgyűjtemények nem egymás versenytársai, hanem egymást erősítő tényezők” (135. o.). Látványos példát is hoz a szerző: a felmérésben egyetlen válaszadó sem akadt, aki könyvtári tag volt, de nem volt otthon könyve. Ugyanakkor az olvasójeggyel rendelkezők 8%-ának több mint 1000 könyve van otthon.

A kutatás (és egyben a könyv) külön része foglalkozott a könyvtárosokkal. Itt kevesebbet idéznénk e szakaszból, de néhány érdekességet talán érdemes megosztani. Például azt, hogy a megkérdezett gyermekek többsége (73,2%) szerint a „Mit vársz a könyvtártól?” kérdésre a legjobb válasz: „Legyenek kedvesek a könyvtárosok” ... A felnőttek természetesen mást várnak, és a tapasztalataik szerint is a könyvtáros legjellemzőbb tulajdonsága a tájékozottság.

Ha nem a személyi állománnyal, hanem magával az intézménnyel kapcsolatos elvárásokat nézzük, a válasz szinte már bántóan egyszerű, ráadásul nem csupán a magyar, de a

külföldi átlagpolgár is „elsősorban a tanulást és a kulturális örökség közvetítését tekinti elsődlegesnek” (149. o.).

Miközben több területet is érint könyvében a szerző, valójában mindvégig a címben megfogalmazott témáról – a könyvtárak társadalmi szerepei – beszél. (Meg kell jegyeznünk: különösen ötletesnek és találónak érezzük a többes számot a címben!) Az addig feltárt összefüggések, bemutatott sajátosságok alapján az Összegzésben nagyon fontos információkat ad és állításokat fogalmaz meg Tóth Máté. Az, hogy miközben az ókorban is volt már könyvtár, de a kultúra legszélesebb rétegekhez való eljuttatása alig több mint százéves célkitűzés a világban, inkább csak érdekes tény. A modern könyvtárak szerepéről, helykereséséről, „helyezkedéséről” szóló rész már legalábbis elgondolkodtató. Az, hogy a bibliotékák a tartalmaik minél teljesebb körű digitalizálásáért (is) küzdenek, miközben ez akár az intézményrendszerük végét is okozhatja, csak addig hangzik ijesztően, amíg nem látjuk a következő bekezdés első sorát: „A könyvtári rendszer fenntartásának indokoltságát nagyon jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedekben alig csökkent a beiratkozottak aránya.” (177. o.). Sőt, e téren a csúcs már a digitális korszakban, 2015-ben volt, 23,5%-os tagsági aránnyal. Ez az intézményrendszer tehát – egyelőre? – használatban van, hasznosul, és a használói nagyrészt elégedettek vele. Ezzel együtt a szerző megfogalmaz fontos következtetéseket, amelyeket adatokkal alá is támaszt:

1. Az információszolgáltatás mellett folyamatosan gazdagodik a könyvtárak funkciója.
2. Még mindig elsősorban az iskolázottak rendelkeznek olvasójeggyel.
3. A könyvtár nem versenytársa, hanem támogatója a könyvvásárlásnak és az internet-használatnak.
4. Az egyetlen tevékenység, amelyben megmaradt a monopolhelyzet, az a könyvkölcsönzés.

S hogy mi a végső következtetése a kutatónak? Könyvtárigazgatóként persze muszáj is optimistának lennie, de nem csupán kincstári optimizmusnak tűnik az, hogy az intézményrendszer „hosszú távú legitimációját” vizionálja. Ebben pedig az a nyitottság segíti, amely az elmúlt években, évtizedekben afelé vitte, hogy a hagyományos szolgáltatások megőrzése mellett folyamatosan tudtak újítani, alkalmazkodni a megváltozó elvárásokhoz.

Tóth Máté könyve két okból is alapmű lehet. Egyrészt az elmúlt évtized(ek) kutatási eredményeit bemutatva, tényekkel tudja alátámasztani állításait, és következtetéseit is elsősorban adatok, számok alapján fogalmazza meg. Másrészt az ezredforduló óta szinte folyamatos öndefiníálási, identitáskereső, cél- és feladatmeghatározó kényszert figyelembe véve, ugyanakkor azt részben meg is haladva, józanul szól a problémákról, a nehézségekről és a lehetőségekről is.

Tóth Máté: A könyvtárak társadalmi szerepei empirikus kutatási adatok tükrében. Szentendre: Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár, 2022, 192 p.

Keywords: library, Máté Tóth, reading survey

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.